

Dos volums d'homenatge al professor Jordi Castellanos

MARIA DASCA

Universitat Pompeu Fabra, Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge
maria.dasca@upf.edu

1. Jordi Castellanos, *Literatura i societat. La construcció d'una cultura nacional*, edició i pròleg de Jordi Marrugat, epíleg de Josep M. Muñoz, Barcelona: L'Avenç, 2013.
2. *Els Marges*. Número extraordinari 2013: *Jordi Castellanos. Estudis, edicions, escrits*, Barcelona: L'Avenç, 2013.

A tall d'homenatge a un dels investigadors sense els quals difícilment podríem llegir i comprendre la literatura catalana contemporània, i amb motiu de la commemoració de l'any de la seva mort prematura, l'editorial L'Avenç i la revista *Els Marges* han dedicat a Jordi Castellanos els dos volums suara referits, el primer dels quals s'articula entorn del «nucli essencial de les seves concepcions literàries» (p. 7).

El volum s'estructura en dos grans apartats («Sobre la funció de la literatura i el seu estudi» i «Sobre la construcció de la literatura catalana al segle XX») que recuperen articles apareguts en publicacions diverses. Al principi i al final del recull se situen dos textos que contribueixen a emplaçar aquestes aportacions en el marc de la trajectòria intel·lectual de l'homenatjat: l'estudi biogràfic «Jordi Castellanos, una vida al servei de la cultura», de Jordi Marrugat, i l'entrevista que li féu Josep M. Muñoz a *L'Avenç*, «La literatura com a investigació permanent», la primavera del 2012, uns mesos abans del seu traspàs.

Aquests materials palesen una gran coherència en l'orientació dels seus interessos de recerca i una reconeguda solidesa en l'anàlisi del fenomen literari des d'una dimensió eminentment històrica i social —entenen-lo com a pràctica cultural la recerca sobre la qual exigeix una certa distància, en un procés en el qual la lectura (o la interpretació) permet de relacionar passat i actualitat. A la vegada, temes com la relació entre la creació literària catalana, la modernitat i les tensions socials, en què se centren, des de perspectives diverses, bona part de les seves interpretacions, permeten de donar compte de la relació de la seva obra amb la (re)-construcció i vertebració de la historiografia de la literatura catalana endegada dels anys 1970 ençà.

La convicció que la recerca en literatura només es pot fer des d'«una historicitat que, òbviamment, actua com a element distanciador que és, d'altra banda, el que es permet d'anàlisi i d'especulació» (p. 33) és el punt de partida dels quatre textos aplegats en el primer recull: «Funció actual de la història de la literatura», «El clos matern dels clàssics», «Quan les torres cauen. Reflexions entorn de la crisi de les humanitats» i «En defensa de la literatura», escrits els anys 1982, 1997, 2002 i 2005. Castellanos insisteix en la necessitat (sovint menystinguda) de desen-

volupar plataformes especialitzades en llengua i literatura catalanes que responguin (i generin) uns interessos socials amplis i facin possible: a) establir uns valors (no només operatius en tant que valors literaris, sinó també com a referents socials) i b) actualitzar unes lectures que siguin reconegudes per una comunitat nacional i donar-les a conèixer en el marc d'una «història total» (p. 36).

Partint d'aquests principis, la tradició és entesa com un fenomen orgànic i canviant, resultat del diàleg amb uns clàssics que són «aquells autors que aconsegueixen aquesta funció mig d'emblemes, mig de models, per als homes d'avui» (p. 44) en un procés que només s'esdevé quan hi ha engranatges culturals que funcionen en tota la seva complexitat i quan es disposa d'un espai ben definit (un camp autònom, diríem, amb Bourdieu), integrat per un cos social dinàmic i actiu.

Els estudis de Castellanos, vindicadors del paper de la recerca universitària com a pont «de diàleg entre el passat i el present» (p. 49), formen part d'una operació de recuperació i valoració que no ha tingut el suport necessari des dels àmbits polítics (i, especialment, que s'ha bandejat en les successives reformes dels plans d'ensenyament), en la qual la defensa del paper social de les humanitats, i de la cultura en general, s'ha d'assumir des d'una actitud d'una certa perplexitat (p. 56).

Prova d'aquest interès és la continuada dedicació, amb resultats rigorosos i fonamentats, als grans períodes culturals dels segles XIX i XX: Renaixença, Modernisme, Noucentisme, els anys 20 i 30, la postguerra i l'exili, que són el centre, justament, dels estudis de la segona part del recull: «Modernisme i Noucentisme», «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)», «El Modernisme: la construcció d'una cultura nacional», «Escriure amb el ritme de la sang. La represa de la novel·la catalana (1925-1929)», «Literatura catalana i compromís social en els anys trenta», «L'exili literari català: continuïtat i ruptura», «Les lletres catalanes dels anys quaranta» i «La literatura catalana del segle XX. Un balanç».

El Modernisme i el Noucentisme hi són vistos com a «dues etapes en la configuració de la cultura i de la intel·lectualitat catalanes» que proposen «solucions diferents a les relacions entre l'artista i la societat» (p. 104). S'estableix una tensió, doncs, a l'inici del XX, entre les contradiccions modernistes i les limitacions d'un moviment sòlidament construït en les bases del qual es trobada una «ideologia d'acció» basada en la imposició d'uns ideals. La seva història és el resultat d'un combat per a afavorir una major incidència social de les lletres catalanes, a instàncies, en part, del «conflicte entre llengua i modernitat», i condicionat per l'ús diglòssic de la llengua catalana i castellana del segle XIX (p. 179).

L'establiment d'una literatura nacional es fa a partir de la concepció i la progressiva implantació d'un aparat institucional, simbòlic i ideològic-literari que ha de ser sostingut per una infraestructura encara fràgil, que fins als anys vint no disposarà d'un programa d'ensenyament propi. Els estudis dedicats a la literatura dels anys 1920 i 1930 tenen, de fet, com a centre la constitució d'un mercat literari (el primer) i l'anàlisi de la figura de l'intel·lectual compromès, que plasma en la seva literatura les tensions polítiques i socials del moment (el segon).

Finalment, la literatura de l'exili és analitzada a partir de la polarització entre les posicions dels escriptors de la diàspora, que veieren en la ruptura que suposà el 1939 la possibilitat de trencar amb la tradició a fi de modernitzar-la o bé perseveraren en el manteniment, no exempt de simbolisme, d'unes estructures culturals mínimes, a fi de garantir (i d'aquí el simbolisme) el manteniment d'una continuïtat literària. En l'anàlisi de l'exili interior dels 1940 l'escassa producció literària del moment (i l'escarransit debat literari subsegüent) es relaciona amb la necessitat d'un «silenci vibrant», una actitud de resistència callada que tingué força ressonància en l'Europa de la segona guerra mundial i que era la traducció visible d'una actitud ètica que impulsà la represa de les activitats i plataformes literàries en la clandestinitat. El diàleg amb la tradició de preguerra fou una de les formes a través de les quals s'articulà una part d'aquest debat.

En l'anàlisi, els fenòmens literaris de gran abast (com els moviments o les idees) són alternats amb l'estudi de les personalitats individuals o col·lectives (el grup de *L'Avenç*, Joan Maragall, Eugeni d'Ors, Josep Carner, Joan Estelrich, el Grup de Sabadell, els editors i crítics dels anys 1930, entre molts d'altres) que en feren possible el desenvolupament. Algunes d'elles esdevingueren referents socials i centres de la consciència col·lectiva, «capaços de canviar mentalitats i societats» (p. 64). En el text final, Castellanos recorda les figures de primera magnitud que l'impuls literari ha produït d'un segle ençà i valora, de l'actualitat, l'existència d'infraestructures de creació i difusió de la literatura catalana. També avisa, tanmateix, de l'amenaça de la imposició d'una visió mercantilitzada de la literatura, deguda a la pressió de les indústries culturals (p. 269).

El número extraordinari d'*Els Marges*, subvingut per subscripció popular, complementa el de *L'Avenç*, d'una banda, il·luminant alguns dels temes als quals dedicà més atenció interpretativa (com ara la reflexió sobre la necessitat d'una novel·la moderna en català) i, de l'altra, donant a conèixer alguns textos inèdits (l'article «Lluís Domènech i Montaner i els Jocs Florals» i l'estudi dedicat a *Els tres al·lucïnats*, de Joan Puig i Ferrer), de circulació limitada o d'interès circumscrit a polèmiques o interessos d'època (en el cas dels articles de la secció «Al marge» o de les ressenyes dedicades als llibres *Aspectes del Modernisme*, de Joan Lluís Marfany, i *El temps de les cireres*, de Montserrat Roig, que evidencien les palpitations del temps del Castellanos dels anys 1970). L'estructura del volum és la de la d'*Els Marges* [«Estudis», «(Re)llegir», «Cartes i documents», «Al marge» i «Ressenyes»], amb la qual cosa es manté la diversitat de tons i d'orientacions propis de la publicació i es descobreix, en els dos darrers apartats, la dimensió polemicista de l'homenatge. A tall d'«Editorial» s'expliquen les circumstàncies de publicació del volum i, com a recopilatori final, es reproduceix la vasta bibliografia de Jordi Castellanos, a càrrec de Cristina Riera (Traces) i Jordi Marrugat (Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània).

Els textos de l'apartat «Estudis» aborden, primer, temes relacionats amb el Modernisme (com ara la relació del moviment amb el nacionalisme, el paper del sagrat en la creació literària, i el rol que hi tingueren els escriptors Joan Alcover i

Gabriel Alomar) i, després, les posicions (no exemptes de polèmica) de Josep Carner, Carles Riba i Josep Pla pel que fa al gènere de la novel·la. També s'hi tracta, panoràmicament, la trajectòria literària de Pere Calders.

L'apartat «(Re)llegir» concentra determinades interpretacions que Castellanos dedicà a algunes de les obres més significatives del segle XX: «El comte Arnau», *Els sòts feréstecs*, *Solitud*, *Josafat*, *Aigua avall*, *Els tres al·lucïnats*, *Vida privada*, *La ciutat i el tròpic*, *Bearn o la sala de les nines* i *Salamandra*. Són lectures complexes, basades en la contextualització i la recepció de cada obra, la seva adequació en el marc de les estètiques coetànies i el subratllat d'allò (el nietszcheanisme decebut del comte Arnau, l'esteticisme pusil·lànim de mossèn Llàtzer, la presa de consciència de la Mila o la naturalesa reprimida de Josafat, per exemple) que les fa perviure més enllà del moment en què es conceberen. Aquests dos volums són, sens dubte, peces imprescindibles en l'estudi i la comprensió d'allò que ens fa ser una cultura literària i ens fa créixer com a lectors atents i vius. El seu gruix i abast se situa, com diria el mateix Castellanos, dins la circumscripció de la humilitat i l'ambició: la humilitat de saber-se limitat en un projecte tan vast i ric; l'ambició d'haver-lo sabut dur a terme en tota la seva complexitat i subtilesa.

Llengua i identitat a Oriola en l'època foral

JOAQUIM MARTÍ MESTRE

Universitat de València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

joaquin.marti@uv.es

MAS I MIRALLES, Antoni, Jesús MILLÁN GARCÍA-VARELA i Brauli MONTROYA ABAT:

Llengua i identitat a Oriola en l'època foral, Alacant: Ajuntament d'Oriola, 2014.

En la introducció del primer treball del llibre, «La identitat nacional d'Oriola en l'època foral: La llengua com a argument» (ps. 9-29), l'autor, Antoni Mas i Miralles, recorda alguns conceptes bàsics que cal tenir en compte per entendre els plantejaments del capítol, com són la preponderància de la llengua entre els elements que defineixen una nació a l'edat mitjana i la necessitat de partir d'una definició pragmàtica de llengua, des de la visió oferida per la sociolingüística, on aquesta és inherent a la societat que la utilitza.

A continuació n'exposa l'objectiu: «analitzar el paper que va exercir la llengua entre els oriolans per a reivindicar la seua identitat nacional» (p. 11) durant l'època foral. Aquest treball complementa, per tant, alguns estudis fets amb anterioritat per part d'historiadors que s'ocupaven del tema de la identitat d'Oriola amb arguments històrics.